

Av Landsmålsarkivets frågelistor
äro till maj 1927 följande
tryckta:

1. MJÖLKHUSHÅLLNING.
2. TRÖSKNING.
3. PERSONERNA I GÅRDEN OCH
BYN.
4. HIMLAVALVET OCH VÅDER-
LEKEN.
5. TID OCH TIDSINDELNING.
6. BRÄNNVINSBRÄNNING.
7. LÖV- OCH MOSSTÄKT.
8. GRUVOR.
9. RENLIGHET.
10. TILLTAL OCH HÄLSNINGAR.
11. HANDEL OCH LIVET PÅ
FÄRDVÅGAR.

8. GRUVOR

(11)

LANDSMÅLSARKIVETS FRÅGELISTA 8

Gruvor.

För att man må kunna säkert identifiera angivna malmer, bärarter, redskap m. m., böra även de gruvtekniska benämningarna antecknas. Angiv ett ords betydelser exakt, isynnerhet om ordet förekommer i andra betydelser än här nedan! Fråga alltid, om ett ord har flera betydelser! Uppteckna nya ord lika omsorgsfullt som de här nämnda! Skriv, som infödda gruvarbetare tala i dagligt tal, inga uppsnyggade ord eller former!

Hur letade man **bärgmalm**? Beskriv olika slags **slagrutor**, deras form, trädslag m. m.! Hur ock när togos de? Plägade man signier vid deras tagande? Hur begagnades slagrutan vid malmetning? Exempel på gruvor upptagna efter anvisning av slagruta! Namn på kända slagrutemän!

Beskriv **bärgkompassen**, dess tillverkning ock användning! Vad betydde påhåll ock drag? Plägade man läsa över kompassen vid malmetning? Kunde malm letas enbart med handen? Vilken årstid ock tid på dagen var bäst för malmetning? Vilka malmetcken kände bärgsallmogen till (vissa växter, järnockreavsättning, vattnets utseende, dunster, rännilars flytriktning, bärgytans form)? Namn på berömda malmetare!

Hur letade man **myrmalm**? Var borde man söka? Tecken (ockra eller gorr i vattnet, vissa grässlåg, växtlighetens allmänna utseende)? Använda redskap (smala järntenar, spett, spadar)?

Hur letade man **sjömal**? Tecken (vattnets färg eller klarhet, mörk strandbotten, vissa sjöväxter)? Redskap, som därvid användes?

Hur tillgick inmutning (utmål, försvar, försöna, vilostånd)? Vad kallades en ny gruva (nyförsök, påtag) i motsats till en gammal (odalgruva)? Förekommo uttrycken malmtag, malmfångst, malmstreck, malmanledning, ock vad betydde de?

Namn på **mineraler** (järn, koppar, silver, bly, zink), **malmer** ock **bärgarter** (svartmalm, blodsten, kis, bleck, lim, flinta, skärk, sli, gröna, skolmat, sköl, sötter, glitter, kattgull, glete, gur)? Vad kallades ofyndigt bärg (fattigt bärg, blister, gråbärg, skarnbärg) i motsats till fyndigt (malm, gods)? Vad kallades mycket hårt bärg (hårdbärg, hårdmalm, gallbärg, saltbärg, bräcka)? Mycket löst bärg (råtbärg, mossbärg, skölbärg)? Mycket vittrat (rösbärg)? Mycket tungt bärg (kved, fussa, blötmalm)? Förekommo uttrycken malmig (= malmblandad), kisig (= kisblandad) o. s. v.?

Vad kallades en **malm** (gång, lins, åder, råksen, stock, rand, flöts, drum, flo, körtel, klot, kärna)? Vad kallades malmens delar (rot, topp, skat)? Vad betydde uttrycken flolälig ock donlälig om malmer?

Vad hette **gränsen** mellan två bärgarter (sköl, skol, lossna, släppa, släppe, släppsköl, salband)? Vad kallades en spricka i bärget (spricka, skripa)? Förekommo uttrycken skölig, skolig, släppig o. s. v. (= full av skölar, skolar, släppor)?

Vad kallades **jordschaktningen** ned till fasta bärget, (jordrymning)? Olika slags nedsprängningar i bärget (skärpning, brott, gruva)? Nedgången till gruvan (anfart, dagöppning, dagrymning)? Förekommo uttrycken stöt, stoll, dagort, ock vad betydde de? Vad kallades sidan i en stöt (vägg, klyft)?

Vad hette **gruvans delar** (schakt, ort, pall, sänkning)? Olika slag av sådana (fält-, tvär-, stig-, sänkort o. s. v.)? Sätt att göra dem (schakta, orta, palla, sänka; driva schakt, ort, pall, sänke o. s. v.)? Arbetarna i dem (schaktare, ortare, pallare, sänkare)? Förekommo uttrycken

trumma ock genomslag, ock vad betydde de? Vad kallades en liten ort (kuse, smyg)?

Vad sades, om schaktet **lutade** (gå på skå, gå på don, dona, vara donlägigt)? Vad kallades sidorna i ett sådant schakt (tak, slanta, hängsli, liggsli, hängvägg, liggvägg, hängande, liggande)? Vad benämndes olika nivåer i gruvan (ettan, tvåan o. s. v., över-, under- ock mellanbotten)? Vad kallades gruvans botten (botten, sänke, dunt, sump, hål)?

Vad kallades **ortens delar** (mynning, gima, gåt, gavel, brott, ände, stoss, sula, tak, vägg)? **Pallens** (rot, skänk, sula, tvär)? Förekommo uttrycken stross ock strossa, ock vad betydde de? Huru många slags »stross» talade man om (tak-, vägg- ock sulustross)?

Vad kallades ett **stöd** av kvarlämnat bärg (bärgfäste, band, pelare, halvpelare, knut)? Vad kallades en hängande lös bärgmassa (hös, lossen, håll, skolla, släppa, flaga, bumling)? Vad kallades ett sådant bärg (bomt, dånt, skräckt, skrällt, itaget)? Vad kallades en tuva av bärg i botten (tosse, knöl, but)? En hal bärgslutning (glant)?

Vad kallades ett **vattenflöde** (åder, läcka, dropp)? Vattentillflödet i gruvan (ök, ökning)? Vad sades om ifyllandet av tunnan vid vattenkörning (döpa tunnan)? Förekom uttrycket vattig l. vattmig (= vattensjuk)?

Olika slag av **vindar** (haspel, gamsvind, handvind, bröstvind, hästvind)? Handvindens delar (vev, ås, bom, stöd, klip, intag, lina, burk)? Hästvindens delar o. s. v.? Vad betydde sigga ock sigglave? Olika slags linor (länk-, malj-, trådlinor)? Vad kallades linans fästningsanordning (linben, kedhåkgång)? Vad betydde bog eller slaklina?

Olika slags **pumpar** (handpump, slarkpump, konst)? Pumpens delar (översättare, sättare, kil, socka, pumpho, spygap, slunka, storstång, lillstång, pumpstövel, -kanna, -kolv, -läder, kolvkota, sprund, tilapp, täppa)? Vad kallades pumpsockans delar (slang, vrakgrynd)?

Hur drevs **konsten** (med vattenjul, trampjul, vindspel)?

Konstens delar (stånggång, spännstol, vändbrott, gångare, doppare, bugare, gumse, nickus, vinkus)? Vad kallades den raka väg, där stånggången gick fram (konstlinning, -lina, -linj)?

Vad kallades gruvans **övertäckning** jäms med marken (tak, täckning)? Stockarna, som den vilade på (vasar, syllar, svillar)? Förekom uttrycket taka (= täcka över gruvan)?

Vad kallades gruvans **överbyggnad** (lave, lavres)? Mot-tagningsplatsen (intag, bro)? Utfordringsvägen (bana, vandring, landgång, rallväg)? Avstjälpningsplatsen (stalp, stälp, ras, varp, lur, ramling, tipp)?

Vad kallades en fast **brygga** nere i gruvan (bro, broning, bi, bina, skulle, vandring)? Olika slag av sådana (steg-, last-, pumpbro, hobygge, tvärhult)? En lös, flyttbar brygga l. lucka (flake, skote, läm)?

Olika slag av **stegar** (järn-, trä-, trindpinn-, slåpinn-, länkstegar)? Stegvägen från botten ock upp (stegväg, steggång, gångväg)? Fanns personbefordring i samband med konstinrättning (farkonst)?

Vad kallades ett **timmerstöd** för bärglossnor (stämpel, stämpling, timmerband, pilast, sträva, jälpare, konsol)? En ort med träväggar, övertäckt med bärg (stoll, bockort)? Vad betydde följare?

Gruvbyggar**redskap** (hugg-, flänk-, folk-, täljyxa; fatthake, hållhake, sinka, märkla, dubb, durk, ankare, sprint, krammel, mall, täxla)?

Olika slag av **gruvbrytning** (bränning, tillmakning, eldsättning, borrhning ock skjutning, sprängning, brytning, kilning)? Tidpunkt för övergång från det ena brytningssättet till det andra, om den kan angivas? När infördes bormaskiner? Vad kallades de? Vilken typ? Vad kallades arbetarna vid dessa i motsats till de som borrhade för hand?

Hur tillgick **eldsättning**? Vad kallades vedhögen (maka, lave, vedmakning)?

Vad kallades det att **handborra** (slå, borra, picka)? Vad

kallades arbetarna (borrare, pickare)? Ett färdigt hål (borr, borrgång, borrhål)? Ett sådant av ett visst djup, t. ex. i fot (fämmare, halvsäxare, säxare o. s. v.)? Vad betydde borrhskena?

Verktyg vid borrhning (slägga, navare, borr, borr-, puls-käpp, krats, fal, hånk, pyssja, tafsvirke, borrhbytta, blöt-, vattho)? Släggans delar (tapp, slag, släng, öga, skaft)? Borrens (nacke, skalle, lägg, udd, skär, hörn)? Borrhkäppens (kara, puls, lurv, purra)?

Vad kallades en sats borr (sats, post)? Olika slags borr (svansborr, kronborr, korsskär, förborr, efterborr, påhuggare, förhuggare, bröstare, medling, kulnavare, långborr, långnavare, utslagsnavare, utspelare)? Olika vässning (tunn-, bred-, udd-, kilvässt)?

Olika sätt att borra (enmans-, tvåmans-, tremansborrning, slå enbett, slå post, slå fullpost)? Vad kallades det att slå med båda händerna, utan att någon vred (klumpa, klumpslå)? Vad kallades det att utvisa en borr (visa ut, sätta på)? Att börja slå (standa)?

Vad kallades borrens **ansats** (påhugg, stand, fäste)? Det söndersmulade bärget (mjöl, morr) tillsammans med vatten (gorr, kax, krats, lort)? Vad betydde grund-suggig?

Olika slags borrhål (upp-ock-ner, liggare, luting, lyfting, sugare, släping, bänding, bända, väggborr, ända-fram, torre, engelsman över-hand, under-hand, loka, tutta)? Förekom uttrycket halvgälling ock vad betydde det?

Redskap vid **laddning** (sköljhorn, krats, kara, ladd-käpp, fångnål)?

Skjutning (krut, sprängolja, dynamit, kojs, stubin, svaveltråd, fyrrör, hopsättning, ryttare, flutt, tändare, brännare)? Vad kallades ett timmerskydd vid skjutning (byla, koja, kuj)? Ett kvarblivet skott (dola, bommare)? En borr, som ej lossat ut helt ock hållet (bössa, pipa, bom-skott, tutta)? Skott i bärgspricka (musk)? Förekommo uttrycken skottfall, undanfall, klov ock vad betydde de?

Ropsignaler: vid skjutning (undan, ur vägen, »tönt är det här», på, kom igen, gå fram), vid uppfordring (kör, skuv upp, style gå, stryk, håll)? Andra ropsignaler (hos gruvbyggare och konstvaktare)?

Signalapparater (triangel, ringklocka)? Vad kallades en gosse, som hade till uppgift att sköta ringningen (lyrpojke)?

Vad kallades arbetet att **bryta** (bryta, stoka, skrota, ränsa)? Verktyg vid brytning (spett, brytstång, kil, korp, knoster, stenjärn)? Att använda dem (spetta, kila, korpa, knosträ, knosa)? Vad kallades yttersta ändan av spettet (lunk)? Vad kallades det att slå sönder berg med knoster (knosa, skuta, slå skut, tyga sten)? Olika sätt att slå (slå med, slå mot; slå på flis, klyft, borst; flinta, skrabba)?

Vad kallades **lösbrutet berg** (berg, brott, sten, skär)? Namn på stenar av olika storlek och beskaffenhet (block, skuta, sjok, utvälting, lumme, knoling, knart, lyfting, kamp, kravel, krappel, kumpil, bumling, bumel, knall, skinnknall, kaka, flaga, skola, stuff, handstuff)? Vad kallades från tunnan nedramlat berg (vrak, brak)?

Redskap för **lastning** av malm (laggfat, kimfat, fatho, bärgtråg, fattråg, luta, fyllhammare)? Beskriv ett kimfat! Vad kallades dess handtag (grepar, krampor)?

Redskap att **forsla** berg i vågrät riktning (kunt, korg, bår, kärra, hund, vagn, tralla) ock i lodrät (tunna, kagge, balja, hund, burk, korg, butt)? Olika slags kärror? Plankor att skjuta (skyva) kärra på (bana, vandring, landgång, brygång)? Vad kallades stängerna, som tunnan gled på (slanor, spiror, slangång, baljgång, bana, harpa)? Olika slags slanor (botten-, styrslanor)? Vad kallades en lastningsplats (korgstad, iläggarstad)?

Vad kallades **tunnans** delar (laggar, botten, gjord, öron, öglor, uppståndare)? Vad menades med stillbast? Förekom ordet käxe, käxle, ock vad betydde det? Vad innebar det att städja l. stä tunnan?

Förekommo uttrycken **fata** (= lasta berg med fat), **kärra** (= forsla berg med kärra), **slägga** (= slå med slägga), **posta** (= slå post), **stämpla** (= sätta upp stämplingar) o. s. v.?

Olika sätt att **skräda** (skrä, sovra, skilja, vaska, plocka, klappa)? Vad kallades skrädplatsen (skrähus, skräbod, skrärtorg)? Vilka slags berg urskilde man vid skrädning (malm, skarn, gråberg, tvik, sylta, mull, klapp, varp, söver)? Funnos smeknamn på malm l. bergarter (kannis, gaddi, mudi, kråkgull)? Olika slags skrädd malm (prima, sekunda, tertia, vaskmalm, etta, tvåa, trea)? Olika slags avfall (gråberg, skarn, lort, ohyra, oarter, skärv, brott)?

Vad kallades ett **upplag** av malm eller gråberg (hop, hög, pjuk, pjock, varp, stalp, ras, stack, kätt, bröt)? Vad kallades platsen omkring gruvan (gruvtorg, malmtorg)? Fordon för malmkörning (malmkärra, stälpkärra, kerma, stomma, skuta, rotsläde)? Vad kallades ett malmläss (fora, foka)? En rad malmkörare?

Malmvägen ock dess delar (viktlåda, pyndare, lödja)? Olika metoder för tarering?

Olika slags **mått** ock **vikt** (tonn, löa, skeppund, centner, lass, tunna, kärra)? Hur mycket i pund eller mark? Rymdmått för plockmalm? Andra rymd- eller längdmått? Förekom ordet sättning ock vilka betydelser kunde det ha?

Vad använde man för slags **lyse** (bloss, stiekor, gruvljus, dankar, lyktor, lampor)? När infördes elektriskt ljus? Funnos ventilationsanordningar, ock vad kallades de?

Namn på **tjänstemän** ock **arbetare** (bärgmästare, gesvor, bärgshauptman, stigare, fogde, förman, bas, fördelningsman, rotmästare, lavfogde, påsiggare, skjutare, skottställare, gruvdräng, borrar, pickare, lastare, fatare, korgare, ortare, strossare, lavkarl, intagare, skrädare, lavjon, vaskare, plockare, syltbissar, byggare, pumpvaktare, eldvaktare)? Fanns det över- ock understigare?

Öknamn på gruvarbetare (gruvkilar, gruvbusar, pyssjeklutar)? Öknamn på malmkörare (butar)?

Berättelsen om **varsel** före gruvolyckor ock om övernaturliga väsen (gruvrå, bärgrå, gruvmaja)? Ansåg man, att vissling ej fick förekomma i gruvor, ock varför?

Hur var **skiftegången** ordnad (ökt, skift, för-, efter- ock nattskift)? Vad kallades det att försumma arbetet (fira, söna)? Förekom något uttryck, som betecknade själva värksamheten vid gruvan (det är gång i gruvan, det är stor hävd; det är stånd här, d. v. s. stillestånd i arbetet)? Vem hade närmast uppsikten på de olika arbetsplatserna? Vad kallades en arbetsplats (arbetssätt, arbetsrum)?

Hur höll man räkning på **arbetsprestationerna**, ock hur betaltes de till de olika arbetarna? Användes karvstickor för att hålla reda på mängden uppfordrat bärg eller i annat sammanhang? Vad gjorde en uppskärare? Funnos markerings-tavlor med hål ock pinnar, ock vad kallades de (nummer-tavlor, räkneknektar)? Hur utgick betalningen vid reparation av konsten ock dylikt? Vad kallades arbetet (dygna)? Förekom beting ock ackord? Vad sade man om ett arbete, som var utsatt på ackord (gå på måte, mätessänkning)? Förekom uttrycket ök, ock vad betydde det? Vad kallades det att arbeta utan ackord (dagsvirka, dagsa, fuska)? Vad kallades avlöningen (likvid, beställning)? Vad kallades sista bärget, som spelades upp före avlöningen (drev)?

Funnos särskilda **märken** (kronor av trä, järnmärket) på lavarnas tak? Funnos inhuggna märken med årtal ock namn? Funnos märkpunkter för gruvmätning? Hur avvägdes gruvan? Vad kallades nollpunkten? Gjordes några smältprov eller analyser på malmen vid gruvan? Fanns något laboratorium? Har särskilt märkligt mineral hittats, ock när?

Funnos särskilda namn på gruvarbetarnas **kläder** (paj, barmskinn, skimp, kolýr, kittel)? Vad kallades ett tumskydd av läder (pal, tryta, smock)? Ett märke efter felslag vid borring (skalkmärke)? Vad kallades gruvarbetarnas matsäck (matsäck, matskott, niste)? Den plats i gruvan,

där denna förtärdes (sitta)? En liten fäst för några få arbetare (burk, bäse)?

Förekommo kollektiva beteckningar för alla arbetare tillhörande en viss värksamhet vid gruvan (korgeri, lavstat, konststat)? Fanns någon beteckning för gemensamt arbete (sambruk, hoggöra)? Fanns någon sammanslutning, förening l. dyl. bland gruvarbetarna? Någon beteckning för myteri eller strejk (uppställning)? Funnos värdighetstecken (stavar, käppar), vad kallades de, ock vad inneburo de?